

Valheita koronan aikaan

HENRIK RYDENFELT

– Et ymmärrä mitään, hän sanoi. – Ei minua suututa se mitä hän oli ollut tai tehnyt, vaan se, että hän petkutti meitä niin monta vuotta. Hänen silmänsä alkoivat kostua helpoista kyynelistä mutta Fermina Daza ei ollut niitä huomaavinaan. – Hän teki oikein, hän vastasi. – Jos hän olisi kertonut totuuden, et sinä, eikä tuo naispoiloinen, eikä kukaan muukaan tässä kaupungissa olisi rakastanut häntä niin paljon kuin häntä täällä rakastettiin.

Gabriel García Márquez, Rakkautta koleran aikaan.¹

1. Johdanto

Poliittisten päättäjien sekä instituutioiden viestintä koronaviruspandemian aiheuttamassa kriisissä on synnyttänyt kritiikkiä. Suomessa keskustelua on herättänyt maan hallituksen viestintä, jossa lainvoimaiset kiellot ja määräykset sekä suositukset ovat kriitikoiden mukaan menneet sekaisin. Myös johtavien virkamiesten ja poliitikkojen väitteet Suomen hyvästä varautumisesta pandemiatilanteeseen muuttuivat nopeasti kyseenalai-

¹ Suomentanut Matti Brotherus. WSOY, 1988.

siksi. Millaisin perustein koronatoimia koskevan viestinnän totuudellisuutta ja valheellisuutta pitäisi tulkita ja arvioida? Voisiko valehtelu rajoitustoimien sisällöstä olla poikkeuksellisissa oloissa oikein tai sallittua? Näiden kysymysten selvittäminen edellyttää tarkempaa katsausta valehtelemisen etiikkaan. Valehtelu on pitkään pysytellyt filosofisen mielenkiinnon ja määrittely-yritysten kohteena. Usein esitetyn määritelmän mukaan valehdellessaan puhuja pyrkii erehdyttämään toisia esittämällä väitteen, jota ei itse usko. Monet filosofisesti ja arkisten käytäntöjen kannalta kiinnostavat valehtelun tai erehdyttämisen muodot eivät kuitenkaan ole näin suoraviivaisia. Poliittisessa puheessa suoraa valhetta vältellään usein taidokkaasti, vaikka tarkoitus erehdyttää on joskus ilmeinen. Valehtelun käsitteen määrittäminen ei myöskään vastaa pitkän filosofisen debatin kohteena olleeseen kysymykseen, onko valehtelu aina väärin vai joskus sallittua tai tietyissä olosuhteissa jopa velvollisuus. Tässä artikkelissa erittelen ensin valehtelun ja erehdyttämisen eri muotoja sekä käsittelen valehteluun liittyviä eettisiä kysymyksiä. Näiden näkökohtien valossa käsittelen Suomen hallituksen ja johtavien viranomaisten viestintää keskittyen kahteen maaliskuulta 2020 peräisin olevaan esimerkkiin: viestintään pandemiaan liittyvistä matkustusrajoituksista sekä Suomen varautumista koskeviin väitteisiin.

2. Valheen ja epärehellisyyden muotoja

Valehteleminen ja erehdyttäminen tarkoittavat monia asioita, eikä filosofisessa kirjallisuudessa ole yksimielisyyttä näiden käsitteiden sisällöstä. Usein siteeratun valehtelemisen perinteisen määritelmän mukaan valehtelu on väitteen, jota puhuja itse ei usko, esittämistä toiselle ihmiselle tarkoituksena saada tuo toinen uskomaan väitteen olevan totta (Isenberg 1978, 466). Mikä tahansa epätotena pidetyn väitteen esittäminen ei ole valehtelua. Epätotena pidettyjä väitteitä esitetään usein konteksteissa, joissa niitä ei ole tarkoitukseen ottaa vakavasti, kuten osana vitsiä tai fiktiota. Valehtelu puolestaan edellyttää tarkoitusta ereh-

dyttää. Tässä muodossaan määritelmä ei edellytä, että valehtelija pitää esittämänsä väitettä epätotena. Valehtelemiseen riittää, ettei valehtelija usko esittämänsä väitettä (Isenberg 1973, 466; ks. Carson 2010, 18).

Perinteistä määritelmää voidaan pitää liian rajaavana. Vaikka monesti valehtelija pyrkii saamaan jonkun uskomaan väitteen, jota ei pidä totena, usein valehtelija pyrkii harhauttamaan yleisöään ainoastaan siitä, mitä hän itse uskoo. Nämä näkökohdat huomioon ottaen *suoran valehtelun* voi laajemmin määritellä seuraavasti:

S valehtelee suoraan, kun:

- (1) S esittää väitteen, että p
- (2) saadakseen jonkun uskomaan, että p tai että S uskoo, että p,
- (3) vaikka S ei usko, että p.

Toisen ehdon disjunktio on inklusiivinen. Suoraan valehtelevan puhujan tarkoitus on saada kuulijansa uskomaan jotain, mitä hän ei usko, koskien sitä, miten puhuja uskoo asioiden olevan, tai (tämän lisäksi) sitä, miten asiat ovat.² Verrattuna muihin valheen muotoihin suora valehtelu on saanut osakseen paljon huomiota. Esimerkiksi kun politiikan yhteydessä puhutaan valehtelusta, usein näytetään viittaavan nimenomaan suoraan valehteluun eikä niinkään moniin muihin tapoihin johtaa yleisöä harhaan. Filosofisesta näkökulmasta suoran valehtelun erityinen asema voi johtua siitä, että suora vale ei ole *totuudenmukaista*: esitetty väite poikkeaa siitä, mitä sen esittäjä uskoo. Usein on esitetty, että totuudenmukaisuus on yksi *väitettävyyden* (engl. *assertability*) tai *väittämisen* (engl. *assertion*) normeista: on oikein väittää, että p, vain jos uskoo, että p (mm. Price 2003; ks. Chisholm & Feehan 1977; Rydenfelt 2016). Suora valhe rikkoo tätä normia.

² Valehtelijan on tuskin mahdollista vakuuttaa yleisöään pelkästään toisesta disjunktista ilman ensimmäistä. Tästä seurauksena olisi versio Mooren paradoksista: ”p, vaikka en usko, että p”.

Valehteluksi kutsutaan kuitenkin muitakin valheen muotoja, joissa väitettävyyden normia tai ehtoa ei rikota. Seuraavassa erittelen valheita, joissa valehtelija ei esitä väitettä, jota ei pidä totena. Pikemminkin valehtelija pyrkii erehdyttämään yleisönsä valikoimalla väitteensä sopivasti tietyssä (keskustelun) kontekstissa. Tilanteessa, jota voitaisiin kutsua *epäsuoraksi valheeksi*, puhuja pyrkii saamaan jonkun yleisön uskomaan jotakin, jota hän itse ei usko, esittämällä jonkin *toisen* väitteen:

S valehtelee epäsuorasti, kun:

- (1) S esittää väitteen, että q
- (2) saadakseen jonkun uskomaan, että p tai että S uskoo, että p,
- (3) vaikka S ei usko, että p.

Epäsuoran valheen esittäjän esittämä väite ja väite, jonka suhteen hän pyrkii yleisöään harhauttamaan, eivät ole samoja. Valehtelija voi tällaisessa tapauksessa uskoa itse väitteeseen, jonka hän esittää. Väitteen esittäjän on kuitenkin tarkoitus erehdyttää yleisöään. Epäsuoran valheen sisältämän erehdyttämisen mahdollisuus (tai onnistuminen) edellyttää ainakin useimmiten kontekstia, jossa yleisö päätelee erehdyttämisen kohteena olevan väitteen olevan seuraus valehtelijan esittämästä väitteestä, vaikka näin ei ole.³

Samalla tavalla kontekstista riippuu valheellisuuden muoto, jossa puhujan tarkoitus on erehdyttää yleisöään jättämällä jotakin olennaista tai odotettua sanomatta. Tätä voitaisiin kutsua *valehtelemiseksi pois jättämällä*:

³ Epäsuoran valheen erityistapaus on ns. tuplabluffaus (*double bluff*): S esittää väitteen, että p, saadakseen jonkun uskomaan, että ei-p tai että S uskoo, että ei-p, vaikka S ei usko, että ei-p (vaan uskoo, että p). Tällaisessa kontekstissa S pyrkii käyttämään hyväkseen yleisön epäluuloa tai epäluottamusta hänen esittämiään väitteitä kohtaan: esittämällä väitteensä S pyrkii saamaan yleisönsä uskomaan sen negaation, vaikka uskookin väitteeseensä itse.

S valehtelee pois jättämällä, kun:

- (1) S jättää esittämättä väitteen, että q
- (2) saadakse jonkun uskomaan, että p tai että S uskoo, että p ,
- (3) vaikka S ei usko, että p

Tällainen valhe esiintyy (tai onnistuu) tyypillisesti kontekstissa, jossa yleisö odottaa tietyn väitteen esittämistä, mikäli puhuja pitää sitä totena. Jättämällä väitteen esittämättä puhuja voi näin saada toiset uskomaan sellaista, jota tämä ei itse usko. Tämä valheen muoto on syytä erottaa muista eettisesti ongelmallisista toimintatavoista. Monissa tilanteissa meillä voi olla eettinen velvollisuus esittää väite, joka on toisille relevantti tai merkityksellinen. Viestinnän etiikassa tätä velvollisuutta kutsutaan usein avoimuuden tai läpinäkyvyyden vaatimukseksi (Rydenfelt & Juholin 2016). Väitteiden jättäminen esittämättä tällaisen velvollisuuden vastaisesti ei kuitenkaan ole varsinaista valehtelua tai epärehellisyyttä: avoimuuden vastakohta on sulkeutuneisuus ja salailu. Salailu ja valehtelu pois jättämällä eivät ole sama asia: toisin kuin valehteleminen pois jättämällä, avoimuuden puute ei sellaisenaan sisällä pyrkimystä erehdyttää yleisöä.

Edellä esitellyn kolmen erilaisen valheen tyyppin perusteella on mahdollista tarjota seuraavaa kattavaa määritelmä valehtelusta tai valheellisuudesta:

S valehtelee, kun:

- (1) S esittää tai jättää esittämättä väitteen, että p ,
- (2) saadakse jonkun uskomaan, että q ,
- (3) vaikka S ei usko, että q .

Suora valhe on tämän määritelmän näkökulmasta valehtelun erityistapaus, jossa esitetty väite ja harhautuksen kohteena oleva väite ovat samoja. Monesti näin ei kuitenkaan ole, vaan valhe esitetään toisia väitteitä esittämällä tai jättämällä niitä esittämättä. On huomattava, että esitetyn määritelmän ehdot

kytkeytyvät puhujan mielentiloihin ja tarkoituksiperiin. Valehtelu ei edellytä, että puhuja onnistuu saamaan jonkun uskomaan jonkun väitteen – pelkkä pyrkimys erehdyttää riittää.⁴ Edelleen valehtelu ei edellytä, että väite, josta puhuja pyrkii yleisöään erehdyttämään, on todella epätosi. Valehtelija voi tietämättään erehdyttää yleisönsä uskomaan totuuksia.

Esittämäni valehtelun määritelmää voi peilata filosofisesti mielenkiintoisiin epärehellisyiden muotoihin, kuten Harry S. Frankfurtin (1985) filosofiseen keskusteluun nostamaan paskanjauhantaan tai paskapuheeseen (*bullshit*). Frankfurtin mukaan paskanjauhaja ei oikeastaan yritäkään saada kuulijaansa vakuuttumaan väitteidensä paikkansapitävyydestä tai edes uskomuksistaan vaan pikemminkin pyrkii antamaan itsestään tietyn kuvan. Paskapuheen ei tarvitse edes olla totuudenvastaista. Pikemminkin paskanjauhaja *ei välitä* siitä, ovatko hänen väitteensä tosia tai eivät. Tätä Frankfurt kutsuu paskapuheen olemuksiksi, joka tekee siitä hänen mukaansa jopa suoraa valehtelua haitallisempaa (Frankfurt 2005, 34). Toisin kuin suoran valheen esittäjä, paskanjauhaja ei välttämättä yritä erehdyttää saamalla toiset vakuuttumaan puheidensa sisällöstä tai edes siitä, että väitteet heijastelevat hänen uskomuksiaan. Frankfurtin mukaan paskanjauhaja pyrkii nimenomaan *piilottamaan* sen

⁴ Thomas L. Carson (2010, 20–22) on esittänyt, ettei valehtelu välttämättä sisällä tarkoitusta erehdyttää, esimerkiksi kun epäluotettavaksi tunnettu todistaja ilmiselvästi esittää koston pelossa epätotena pitämäänsä väitteitä, joista tämä ei edes pyri vakuuttamaan tuomaria tai valamiehistöä. Andreas Stokke (2013) on pyrkinyt antamaan valehtelulle määritelmän, joka kattaisi myös tällaiset ”ilmiselvät” valheet. Stokken määritelmän mukaan valehtelija esittää väitteen, että p, jollekin yleisölle, uskoo, että p on epätosi, ja ehdottaa p:n lisäämistä (keskustelun) yhteiseen perustaan (*common ground*). Stokke ei kuitenkaan tarkastele Carsonin edellä kuvattua esimerkkiä, jota hänen määritelmänsä ei kata: oikeudessa ilmiselvästi valehteleva todistaja ei näytä esittävän väitteidensä sisällön hyväksymistä (edes) yhteiseen perustaan. Voi olla, että ”ilmiselvä valehtelu” ei olekaan *valehtelua* vaan sen mahdollinen eettinen ongelmallisuus johtuu muista tekijöistä, esimerkiksi oikeudenkäynnissä annetusta todistajan vakuutuksesta.

tosiseikan, ettei häntä kiinnosta esittämiensä väitteiden totuus tai epätotuus. Tässä paskapuhe kuuluu edellä esitetyn valehtelun määritelmän piiriin. Paskanjauhajan on puheillaan tarkoitus erehdyttää kuulijansa uskomaan jotakin, mitä hän ei pidä totena: paskanjauhaja ”välttämättä pyrkii erehdyttämään meitä hankkeestaan (*enterprise*)” (Frankfurt 2005, 54).

Frankfurtin tarkoittama paskapuhe osoittaa erityistä välinpitämättömyyttä esitettyjen väitteiden totuuden tai epätotuuden suhteen. Ainakin tästä paskanjauhaja pyrkii erehdyttämään yleisöään. Tämä ajatus ei kuitenkaan saumattomasti sovi yhteen Frankfurtin paskapuheelle keskeisenä pitämän ominaisuuden kanssa – sen, että kuulijat eivät (useinkaan) ota paskapuhetta vakavissaan tai tosissaan. Jos puhujan ei edes odoteta puhuvan totuudenmukaisesti, miksi piilotella? Frankfurt ei näytä harkitsevan sitä mahdollisuutta, että paskapuhe on joskus yleisölleen aivan ilmeistä.⁵ Esimerkkejä tällaisesta puheesta riittää. Harva on voinut välttyä siltä johtopäätökseltä, että Yhdysvaltain presidentti Donald Trump aika-ajoin liioittelee tai puhuu palturia tai on välinpitämätön totuudesta esimerkiksi ilmastonmuutoksen suhteen (ks. Niiniluoto 2019). Tämä ei kuitenkaan näytä hänen kannattajiaan häiritsevän. Trump onkin *eksplisiittisen* paskapuheen mestari. Trumpin esittämien väitteiden sisältö tai niiden suhde hänen ajatteluunsa ei aina vaikuta olevan hänen kannattajilleen kovin olennaista. Keskeistä on se, millaisen käsityksen puheista saa presidentistä ja hänen pyrkimyksistään. Voi jopa olla, ettei presidentillisen paskapuheen tarkoitus ole edes tässä johtaa yleisöä harhaan. Tällaisessa tapauksessa eksplisiittinen paskapuhe ei enää kuulu valehtelun

⁵ Edelleen paskapuheeksi kutsutaan usein myös kaikenlaista soopaa, joka ei ole täysin välinpitämätöntä totuudesta. Carson (2010, 62) esittää esimerkkinä poliitikon, joka vältelläkseen vastaamista hankalaan kysymykseen puhuu niitä näitä, mutta kuitenkin pyrkii pysymään totuudessa tietäen, että kaikkea hänen sanomaansa voidaan käyttää häntä vastaan. Poliitikko näyttäisi sortuvan paskapuheeseen, mutta välittää totuudesta. Kyse on kuitenkin lähinnä paskapuheen käsitteen moninaisesta käytöstä; tällainen totuudesta välittävä paskapuheen muoto jää tästä keskustelusta sivuun.

määritelmän piiriin, vaikka puhuja ei välitä totuudesta tai totuudenmukaisuudesta: pyrkimys ei ole erehdyttää yleisöä. Eksplisiittinen paskapuhe ei kuitenkaan välttämättä ole frankfurtilaista paskapuhetta vaarattomampaa: se voi olla omiaan laajentamaan paskapuheen alaa ja kaventamaan keskustelua, jossa totuudenmukaisuutta edellytetään.

Edellä esitetty valehtelun määritelmä ei kata kaikkia filosofisesti mielenkiintoisia erehdyttämisen muotoja. Yksi tällainen muoto on *negatiivinen erehdyttäminen* (ks. Chisholm ja Feehan 1977), jossa puhujan on tarkoitus estää yleisöään uskomasta siihen, mitä tämä itse pitää totena.

S erehdyttää negatiivisesti, kun:

- (1) S esittää väitteen, että p,
- (2) estääkseen jotakuta uskomasta, että q,
- (3) vaikka S uskoo, että q.

Negatiivinen erehdyttäminen ei aina kuulu yllä esitetyn valehtelun määritelmän piiriin. Puhuja ei *välttämättä* pyri saamaan yleisöään uskomaan jotakin, mitä hän itse ei usko, ja voi lisäksi esittää ainoastaan väitteitä, jotka itse uskoo. Negatiivisen erehdyttämisen tarkoitus on "peittää totuus" yleisöltä, ei synnyttää yleisössä tiettyä uskomusta.

Toinen erehdyttämisen muoto on viestinnässä melko usein vastaan tuleva tilanne, jossa puhuja itse haluaa tulla jymäytyksi uskomaan, että asiat ovat hänelle suotuisalla tavalla (ks. Räikkä 2006). Tällaiseen erehdyttämiseen sisältyy itsepetos, joka tekee siitä muuta kuin valehtelua edellä tarkoitetussa mielessä. Puhuja itsekin uskoo väitteensä pitävän paikkansa, mutta vain siksi, että on päättänyt vakuuttaa itsensä sen paikkansapitävyydestä vastakkaisesta evidenssistä huolimatta. Hän on siis erehdyttänyt myös itseään.

S erehdyttää ilman valhetta, kun:

- (1) S esittää väitteen, että p,
- (2) saadakse jonkun uskomaan, että p,
- (3) vaikka S:n uskomus, että p, perustuu itsepetokseen.

Erehdyttämistä ilman valhetta voi pitää erillisenä tyyppillisestä vahvistusharhasta, johon kaikki melko usein syyllistymme. Vahvistusharhan pauloissa valikoimme ja painotamme näkökohtia, jotka tukevat vakiintuneita käsityksiämme. Itsepetokseen syyllistyvä ihminen taas aktiivisesti pyrkii etsimään ja valikoimaan näkemystään tukevia perusteluja sekä vakuuttamaan niistä myös toiset.⁶ Kuten alla käsiteltävät esimerkit osoittavat, käytännön viestinnän valheellisuutta arvioitaessa on harvittava melko tarkkaan, onko esitetyssä väitteessä kyse valheellisuudesta vai itsepetokseen perustuvasta epärehellisyydestä.

Edellä tarjoamani erittely valheen muodoista ei välttämättä ole kaikenkattava. Valehteluksi voidaan kutsua myös muita erehdyttämisen tapoja, kuten negatiivista erehdyttämistä ja itsepetokseen perustuvaa erehdyttämistä. Edelleen kaikkia tässä eriteltyjä valheen muotoja ei välttämättä aina kutsuta valheeksi, vaan niitä voidaan joissakin konteksteissa pitää eettisesti vähemmän ongelmallisina erehdyttämisen tapoina. Kuten seuraavaksi kuitenkin esitän, etiikan teoreettisten lähestymistapojen – erityisesti velvollisuusetiikan – näkökulmasta kaikki edellä eriteltyt valehtelun muodot näyttävät olevan *prima facie* väärin.

3. Milloin ja miksi vale on väärin?

Valehtelun ja valheellisuuden määritelmistä erillinen kysymys on, milloin ja miksi valehtelu on väärin. W. K. Ross (1930) listasi

⁶ Itsepetoksen käsite on luonnollisesti sekin saanut osakseen paljon filosofista huomiota. Itsepetoksen on usein esitetty olevan tarkoituksemukaista toimintaa, jossa toimija vakuuttaa itsensä uskomaan sellaista, mitä ei ole uskonut tai josta on jopa ”aidosti” vastakkaista mieltä. Tässä se eroaa toiveajattelusta, jota on pidetty vähemmän tarkoituksenmukaisena tai tietoisena toimintana.

velvollisuuden olla valehtelematta *prima facie* -velvollisuuksiensa luettelon kärkipäähän heti lupauksen pitämisen jälkeen. Tällä Ross tarkoitti, että valehtelevä on lähtökohtaisesti väärin, jos läsnä ei ole jotakin painavaa perustetta, joka tekisi siitä sallittua. Ross ei kuitenkaan avannut näkemyksensä perusteluja paljon tätä tarkemmin. Miksi valehtelu on lähtökohtaisesti väärin?

Valehtelemisen liittyvät eettiset kysymykset ovat saaneet melko paljonkin huomiota velvollisuuseetiikan näkökulmasta. Syy tälle ei kuitenkaan ole se, että velvollisuuseetikot ovat pitäneet valehtelua erityisen mielenkiintoisena eettisenä ongelmana. Pikemminkin taustalla on Immanuel Kantin ajatus, että valehtelu on aina väärin. Kant näyttää esittävän velvollisuuden olla valehtelematta absoluuttisena, vailla poikkeuksia (4:389, 441).⁷ Ajatus on herättänyt pöyristystä. Jos salainen poliisi tulee kysymään viattoman ystäväsi sijaintia viedäkseen tämä teloitettavaksi, eikö tosiaan olisi oikein valehdella? Useat Kantin kommentaattorit ovat pyrkineet argumentoimaan tämän absoluuttisen kiellon pitävän paikkansa tai olevan uskottava Kantin esittämistä lähtökohdista (esim. Korsgaard 1996, 137–40). Toiset taas ovat pyrkineet erilaisen eksegeettisen keinoin osoittamaan, ettei Kantin maksiimi lopulta ollutkaan niin absoluuttinen kuin äkkiseltään voisi kuvitella (Varden 2010).

Kantin ajatusten tulkintaa mutkistava tekijä on, ettei Kant kirjoituksissaan suoraan kytke valehtelun kieltävää maksiimia kategoriseen imperatiiviinsa. Kant kuitenkin tarjoaa valehteluun liittyvän esimerkin esitellessään kategorisen imperatiivin niin kutsutun yleisen luonnonlain muotoilun (4:402–3; 4:422; 4:428–9). Tämän muotoilun mukaan meidän tulee koetella moraalisia normeja tarkastelemalla maailmaa, jossa ne ovat yleisiä luonnonlakeja, joita kaikki toimijat noudattavat. Kantin esimerkki on rahantarpeessa esitetty valheellinen lupaus maksaa velka takaisin (4:422). Onko tämä sallittua? Tarkasteltavaksi tu-

⁷ Viitteet Kantin teoksiin on ilmoitettu Akademie-edition niteillä ja sivunumeroilla.

lee maailma, jossa tarvittaessaan rahaa ihmiset valehtelevat maksavansa velan takaisin. Meidän on ensin kysyttävä, onko maksimin mukainen toiminta ylipäättään mahdollista. Jos on, tarkasteltavaksi tulee vielä, voisimmeko tahtoa toimivamme maksimin mukaan tuollaisessa maailmassa. Mikäli vastaus jompaankumpaan kysymykseen on kielteinen, velvollisuutemme on toimia maksimin vastaisesti (4:424). Kantin mukaan maksimi, joka sallii valheellisen lupauksen maksaa velka takaisin, ei läpäise ensimmäisen kysymyksen koetta (4:422). Maailmassa, jossa maksimi olisi luonnonlaki, kukaan ei voisi luottaa toisten antamiin lupauksiin ja lainan saaminen muuttuisi mahdottomaksi. Maksimin noudattaminen johtaisi väistämättä tällaiseen ristiriitaiseen tilanteeseen. Meillä on näin velvollisuus olla esittämättä valheellista lupausta.

Vaikuttaa siltä, että Kant ajatteli valehtelun sallivan maksimin olevan samalla tapaa ongelmallinen: se ei läpäisisi ensimmäisen kysymyksen koetta. Jos valehtelu olisi luvallista, emme enää uskoisi toistemme esittämiä väitteitä. Väittämisen, keskustelun ja sopimisen käytäntömme muuttuisivat mahdottomiksi. Tällainen tulkinta Kantin argumentista tarjoaa yhden perusteen *prima facie* -velvollisuudelle olla valehtelematta: valehtelu rapauttaisi väittämisen käytäntöjä, jotka perustuvat sen kieltävään normiin. Velvollisuus olla valehtelematta on väittämisen käytäntöjen *konstitutiivinen* tai *määrittävä* normi. Esimerkiksi lautapelin säännöt ovat määrittäviä itse pelin suhteen: jos niitä ei pyri noudattamaan, ei enää pelaa kyseistä peliä (von Wright 1963, 6–7; Searle 1969). Valehtelun salliminen rikkoisi väittämisen pelin sääntöjä tavalla, joka tekisi koko pelin mahdottomaksi.

On huomattava, että vaikka Kantin esimerkit keskittyvät suoraan valheeseen, kategorista eroa suoran valheen ja muun valehtelun välillä ei ole. Jos yleisesti sallisimme epäsuorat valheet ja valehtelun pois jättämällä, keskeiset käytäntömme muuttuisivat yhtä lailla ongelmallisiksi. Tämä tulkinta ei kuitenkaan näytä tukevan Kantin voimakasta johtopäätöstä, että meillä olisi *absoluuttinen* velvollisuus olla valehtelematta. Mitä jos valheen tarkoitus on pelastaa viattoman ihmisen henki? Käytännöillä ja niiden normeilla on aina rajansa, eikä eettinen

velvollisuus olla valehtelematta väistämättä ulotu jokaiseen tilanteeseen. Kyse on pikemminkin *prima facie* -velvollisuuden perusteesta. Jatkossa käytän termiä ”*prima facie* -peruste” viittaamaan tällaiseen näkökohtaan, jonka läsnäolo tekee valehtelemisestä lähtökohtaisesti eettisesti väärää.

Kantin argumentit tarjoavat myös lähtökohdan toiselle *prima facie* -perusteelle olla valehtelematta. Kant esitti, että velvollisuus olla esittämättä valheellista lupausta seuraa yhtä lailla kategorisen imperatiivin toisesta muotoilusta, jonka mukaan meidän ei tule kohdella toisten ihmisyyttä pelkästään keinona vaan myös päämääränä (4:428–9).⁸ Valheellisen lupauksen esittäminen ei Kantin mukaan kohtelee toista päämääränä: sen sisältämän erehdyttämisen vuoksi toisen on mahdotonta yhtyä tai suostua valheellisen lupauksen sisältävän toimintaan. Kantin esitys on tiivis ja altis monenlaisille tulkinnolle. Ihmisyyys, johon Kant kategorisen imperatiivin muotoilussaan viittaa, on tyypillisesti yhdistetty rationaaliseen toimijuuteen ja vapaaseen valintaan. Kantin voidaan tulkita ajatelleen, että valehdellesamme toiselle riistämme tältä mahdollisuuden tehdä oma valintansa ja käytämme tätä näin pelkkänä keinona (ks. Korsgaard 1996, 140–3). Tätä voisimme kutsua *liberalistiseksi prima facie* -perusteeksi: valehtelu on väärin, koska pakottamisen ja uhkailun tapaan se loukkaa toisen vapautta valita omat toimintatapansa ja päämääränsä.

On jälleen huomattava, että tämä tulkinta Kantin argumentista ei puolla absoluuttista velvollisuutta olla valehtelematta.⁹

⁸ Myöhemmässä teoksessaan *Die Metaphysik der Sitten* (1797) Kant esittää velvollisuuden olla valehtelematta suurimpana velvollisuutena *itseä* moraalisenä toimijana sekä *omaa* ihmisyyttä kohtaan (6:429–430). Kant ei tässäkään tarjoa tarkempaa argumenttia. Kant näyttää pitäneen valehtelua monella tavalla aidon moraalisen toimijuuden vastaisena.

⁹ Christine Korsgaard (1996, 137–40) on esittänyt, että kategorisen imperatiivin toinen muotoilu tarjoaa Kantille paremman argumentin sen puolesta, että meillä on absoluuttinen velvollisuus olla valehtelematta. Korsgaardin mukaan meidän on mahdotonta suostua olemaan valeh-

Valehtelun eettistä oikeutusta koskevassa filosofisessa keskustelussa on esitetty lukuisia esimerkkejä tilanteista, joissa meidän on sallittua valehdella toiselle siitä huolimatta, että tekemme näyttäisi loukkaavan tämän toimijuutta ja vapautta valita. Tyypillisen esimerkin mukaan meidän olisi sallittua tai jopa tulisi valehdella vakavasti loukkaantuneelle ystävällemme, jos totuuden kuuleminen esimerkiksi samassa auto-onnettomuudessa kuolleesta omaisesta aiheuttaisi tälle (ainakin hetkellisen) kuolemanvaaran (ks. Carson 2010, 81; Mill 1863). Miksi näin on? Valehtelulla tässä tilanteessa on ilmeisen hyviä seurauksia: ystävämme säilyttää sen ansiosta henkensä. On kuitenkin mahdollista tämän lisäksi ajatella, että auto-onnettomuudessa vakavasti loukkaantunut ystävämme olisi itse päättänyt, että tulee tämänkaltaisessa tilanteessa mieluummin (ainakin hetkellisesti) valehtelun kohteeksi kuin menettää henkensä. Liberalistinen *prima facie* -perustelu ei ole tässä tilanteessa näin läsnä. Valehtelu ei lopulta loukkaa ystävämme vapaata toimijuutta, koska voimme pitää sen sallimista päätöksenä, jonka ystävämme olisi käsillä olevaa poikkeuksellista tilannetta poh-tiessaan itse tehnyt.

telun kohteena. Jos emme ole tietoisia toisen lupauksen valheellisuu-desta, emme voi antaa suostumustamme siihen, mitä meille tosiasiassa esitetään. Jos taas olemme tietoisia toisen esittämän lupauksen valheellisyydestä, emme kykene toimimaan tavalla, jolla toimisimme, jos lupaus olisi rehellinen. Vaikka antaisimme toiselle lainan tietäen, ettei tämä lupauksensa vastaisesti tule sitä maksamaan, emme suostu toisen esittämään tapaan toimia vaan annamme lainan toisin perus-tein. Korsgaardin argumentti on kiinnostava yritys yhdistää kategori-sen imperatiivin toinen muotoilu Kantin valehtelun kieltävään abso-luuttiseen velvollisuuteen. On kuitenkin hyvin epäselvää, onko Kan-tin tarkoitus osoittaa valehtelun sallimisen johtavan toisen muotoilun mukaan samalla tapaa jonkinlaiseen ”mahdottomuuteen” kuin en-simmäisen. Edelleen, kuten alla esitän, meidän näyttää myös olevan mahdollista nimenomaan suostua siihen, että tulemme valehtelun kohteeksi (ks. Carson 2010, 81–3).

Edellä esitetyissä esimerkeissä valehtelun sallimisen puolesta painavat sen hyvät seuraukset: pidämme helposti valehtelua sallittuna, tai ajattelemme jopa, että meidän tulisi valehdella, jos valheella voidaan pelastaa ihmishenki. Usein onkin esitetty, että siinä missä velvollisuusetiikan näkökulma johtaa liioitellun absoluuttiseen valehtelemisen ja epärehellisyysyden kieltoon, seurausetiikka tarjoaa turhankin sallivan näkemyksen valehtelusta. Seurausetiikan mukaan teon oikeus ja vääräys riippuu pelkästään sen seurauksista. Valheen hyvät seuraukset näyttävät helposti ylittävän sen pahat seuraukset. Jos valehtelemalla saan itselleni edes jonkinlaista etua, eikä tekoni vastaavasti vähennä toisten saamaa hyvää, eikö valehtelu ole oikein?

Jo seurausetiikan klassiset ajattelijat pyrkivät argumentoimaan, että valehtelun salliminen tällaisin perustein käsittää tarkastelun kohteeksi tulevat teon tai toimintamallin seuraukset liian suppeasti. John Stuart Mill (1863) argumentoi, että valehtelu heikentää ihmisten välistä luottamusta, joka Millin mukaan on perusta kaikelle sosiaaliselle hyvinvoinnille sekä ihmisen onnellisuutta ylläpitävälle sivistyneisyydelle. Aiemman terminologiamme mukaisesti Mill tarjoaa tässä seurauseettisen tulokinnan konstitutiivisesta *prima facie* -perusteesta. Keskeistä tälle näkemykselle perusteesta ei (velvollisuusetiikan tapaan) ole valehtelun sallivan käytännön mahdottomuus vaan pikemminkin väittämisen käytännön rapautumisesta seuraava epäluottamus ja siitä aiheutuvat haitat yhteistoiminnalle ja tätä kautta hyvinvoinnille ja onnellisuudelle. Kyse on jälleen nimenomaan *prima facie* -perusteesta. Mill (1863) oli utiliteettiperiaatteeseen vedoten valmis sallimaan valehtelun joissakin tapauksissa, kuten ystävän hengen pelastamiseksi: valehtelu tällaisessa tapauksessa on rajattava pelkästään tähän tarpeeseen ja uskoa toisten totuudenmukaisuuteen on heikennettävä mahdollisimman vähän.

Seurausetiikan näkökulma tarjoaa myös toisen *prima facie* -perusteen, joka ei kuitenkaan näytä olleen sen klassikoille keskeinen.¹⁰ Monet filosofit ovat esittäneet, että totuuden tuntemisesta on (ainakin pääsääntöisesti) hyötyä. Filosofiset pragmatistit esittivät, että totuus ilmenee käytännössä ”toimivuutena”: jos uskomuksemme ovat tosia, niiden mukainen toiminta johtaa ennakoituihin lopputuloksiin (Rydenfelt 2019). Valehtelu taas johtaa epätotuuksien leviämiseen ja tätä kautta huonoihin seurauksiin. Erityisen ongelmallisena valehtelun salliminen näyttäytyy sääntökonsekventialisteille, joiden mukaan teon oikeutta tai vääryyttä eivät määritä sen itsensä seuraukset; oikea toiminta on toimimista sellaisen säännön mukaan, joiden yleinen noudattaminen johtaisi parhaaseen lopputulokseen. Jos valehtelu olisi sallittua, epätotuudet leviäisivät ja haittaisivat yleisesti hyvien lopputulosten saavuttamista. Tällä tavoin seurausetiikan näkökulma tarjoaa erillisen version myös liberalistisesta *prima facie* -perusteesta.

Argumentit valehtelun puolesta ja sitä vastaan tuskin tyhjenevät edellä esitettyihin näkökohtiin.¹¹ Niiden perusteella voidaan kuitenkin tehdä johtopäätöksiä, jotka auttavat arvioimaan valehtelua etiikan näkökulmista. Valehtelun salliminen tai valehtelematta jättämisen pitäminen vääränä perustuu oikeastaan poikkeuksetta siihen, että valehtelulla on hyviä seurauksia: se

¹⁰ Utilitarismin klassikot eivät näytä esittäneen tässä käsiteltyä liberalistista perustetta argumenttina valehtelua vastaan. Ajatus saattoi olla heille turhankin ilmeinen. Esimerkiksi James Mill puolusti demokraattisia instituutioita sillä, että ne takaavat totuudenmukaisuuden ja edistävät totuuden saavuttamista (Häyry 1994, 26–7; Häyry 2001, 96–9). Kuten Matti Häyry on keskustelussa kuitenkin huomauttanut, totuutta ja totuudenmukaisuutta hyödyllisempää (ja näin tärkeämpää) klassisille utilitaristeille voi olla informaation välittämisen ja keskustelun vapaus.

¹¹ Sivuun jää esimerkiksi pragmatistinen näkökulma, josta etiikkaa voitaisiin käsittää tieteellisenä tutkimuksena (Rydenfelt 2010; 2015; 2015a). Tässä esitellyt näkökohdat kuitenkin voisivat toimia tällaisen tutkimuksen (pitkään esimerkein ja vastaesimerkein koeteltuina) lähtökohtina.

esimerkiksi pelastaa hengen tai terveyden.¹² Valehtelua vastaan puolestaan puhuu neljä *prima facie* -perustetta (Taulukko 1). Velvollisuusetiikan näkökulmasta valheet rapauttavat väittämisen käytäntöjä (konstitutiivinen peruste) ja rikkovat toisten vapaata toimijuutta (liberalistinen peruste). Seurausetiikan näkökulmasta valheet synnyttävät epäluottamusta, jolla on merkittäviä haittoja (konstitutiivinen peruste), tai niiden sisältämät epätotuudet johtavat tehottomaan tai haitalliseen toimintaan (liberalistinen peruste).

Taulukko 1: *Prima facie* -perusteita sille, että valehtelevä on väärin.

	Velvollisuusetiikan näkökulma	Seurausetiikan näkökulma
Konstitutiiviset perusteet	Väittämisen käytäntöjen rapauttaminen	Epäluottamuksesta aiheutuvat haitat
Liberalistiset perusteet	Vapaan rationaalisen toimijuuden loukkaaminen	Epäluottamuksesta aiheutuvat haitat

Toinen keskeinen johtopäätös on, että nämä perusteet eivät tarjoa mahdollisuutta tehdä kategorista eettistä eroa esimerkiksi suoran valheen tai muun valheellisuuden välillä. Kaikissa edellä eritellyissä valehtelun muodoissa toimijan on pyrkimys saada yleisönsä uskomaan sellaista, mitä hän itse ei pidä totena. Jokainen valehtelun muoto voi olla yhtä lailla väärin näiden *prima facie* -perusteiden valossa. Suora valhe voi toki joissakin tilanteissa olla esimerkiksi epäsuoraa valhetta ongelmallisempi. Tämä johtuu kuitenkin tapauksen yksityiskohdista, ei niinkään

¹² Tästä ei seuraa, että velvollisuusetiikka on väärässä. Esimerkiksi kategorisen imperatiivin soveltaminen voi johtaa monipuolisempiin lopputuloksiin kuin valehtelun absoluuttiseen kieltoon (ks. Kannisto 2007). Nämä mahdollisuudet jäävät kuitenkin tämän käsittelyn ulkopuolelle.

eettisesti merkityksellisestä erosta suoran ja epäsuoran valheen välillä.

Kolmanneksi edellä esitetty tarjoaa mahdollisuuden eritellä tilanteita, joissa *prima facie* -perusteet eivät ole käsillä tai kumoutuvat. Konstitutiiviset perusteet osoittavat, että valehtelua ja epärehellisyyttä tulisi välttää viimeiseen asti, sillä valehtelun välttäminen on edellytys keskeisille käytännöillemme sekä – seurausetiikan näkökulmasta – niiden monille hyvälle seurauksille. Käytäntö ei kuitenkaan ulotu jokaiseen tilanteeseen: sen mielekkäiden rajojen ulkopuolella valehtelu voi olla sallittua tai oikein, eikä tämä väistämättä rapauta käytäntöä. Esimerkiksi voidaan esittää, että väittämisen käytännön rajat ovat ainakin jossakin määrin sidoksissa yhteistoiminnan konteksteihin, joissa usein on erityisesti tarkoitus tehdä sopimuksia tai yhteisiä päätöksiä. Salaisen poliisin kolkuttaessa ovelle emme ole tilanteessa, jossa tällaista yhteistoimintaa voidaan edellyttää.¹³ Raja ei kuitenkaan ole filosofisesti kovin selkeä. Riskinä on, että laajentamalla luvallisen valheen alaa kavennamme väittämisen käytäntöjä tai teemme niitä jopa mahdottomaksi.

Myös liberalistiset perusteet voivat tulla kumotuksi. Velvollisuusetiikan näkökulmasta valehtelussa keskeinen ongelma on loukkaus toisen vapaalle ja rationaaliselle toimijuudelle. Kyseinen peruste ei kuitenkaan ole läsnä, kun valehtelemme esimerkiksi lapselle tai dementoituneelle aikuiselle ihmiselle, joka ei vielä tai enää lainkaan kykene rationaaliseen päätöksentekoon. Edelleen – kuten edellä esitetyssä esimerkissä – voimme joissakin tilanteissa perustellusti ajatella, ettemme loukkaa toisen vapaata ja rationaalista toimijuutta, kun toimimme häntä kohtaan

¹³ Kantin kriitikko Benjamin Constant esitti, että valehtelu on sallittua, kun yleisöllä ei ole *oikeutta* saada tietää (Carson 2010, 73–4). Ajatus ei kuitenkaan vaikuta uskottavalta. Yhtäältä se rajaisi merkittävästi käytäntöä, jonka piirissä valehtelu ei ole sallittua: aivan vain muutamien ilmeisten tilanteiden lisäksi on epäselvää, koska toisilla on *oikeus* saada tietää sellaisia asioita, joista esitämme väitteitä päivittäin. Toisaalta valehtelu voi vaikuttaa olevan sallittua silloinkin, kun toisella on oikeus tietää, kuten kuolemanvaarassa olevan ystävän tapauksessa (ks. Carson 2010, 18–20).

tavalla, jonka hän on tai olisi itse vapaasti hyväksynyt. Riskinä näissä kumoavissa tekijöissä on, että laskemme rationaalisten toimijoiden ulkopuolelle myös sellaisia ihmisiä, jotka tosiasias-
 ssa ovat kykenemään toimimaan rationaalisesti, tai teemme toisten valinnoista oletuksia, jotka eivät pidä paikkaansa. Viimeiseksi seurausetiikan näkökulmasta keskeinen liberalistinen peruste on totuuden tuntemisen yleisesti tuottama etu hyvien seurausten tavoittelussa. Jokaisen valheen seuraukset eivät kuitenkaan ole yhtä merkityksellisiä. Kun joku puhuu palturia omasta lempiväristään tai -ruoastaan, voimme useimmissa tilanteissa olla melko varmoja, ettei totuuden tuntemisesta edes olisi hyötyä toisille. Riskinä on, että arvioimme väärin sen, mitkä totuudet ovat hyödyllisiä ja mitkä hyödyttömiä: tällä hetkellä merkityksettömältä vaikuttava tieto voi myöhemmin osoittautua tarpeelliseksi.

4. Koronakriisi ja sinivalikoiset valheet

Koronaviruspandemiaan liittyvää johtavien poliitikkojen ja viranomaisten viestintää on monissa maissa syytetty epärehellisyysdestä ja suoranaisestä valehtelusta. Suomessa syytökset poliittisen ja viranomaisviestinnän piirissä tapahtuvista valheista näyttävät viime vuosina voimistuneen. Toukokuussa 2020 pääministeri Sanna Marin nosti Twitterissä esiin oppositiopuolue Kokoomuksen puheenjohtajan Petteri Orpon kriittiset kommentit ja vastasi: ”On valitettavaa, että oppositiopolitiikkaa tehdään valheellisilla väittämillä”.¹⁴ Näin suorat syytökset valheesta ovat harvinaisia, ja ne ovat pitkään olleet pannassa esimerkiksi eduskuntapuheessa, jossa on ollut tapana todeta kansanedustajan puhuvan muunneltua totuutta (Tilli 2017, 137–39). Poliitikot näyttävätkin usein olevan taitavia välttämään suorita

¹⁴ Helsingin Sanomat 19.5.2020 <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006512164.html>

valheita, mutta voivat tätä helpommin sortua muihin valheellisuuden muotoihin.¹⁵ Seuraavassa keskityn kahteen viestinnälliseen tapaukseen, jotka ovat Suomessa nousseet keskustelun kohteeksi. Arvioin tapauksia edellä esitetyistä näkökohdista: erittelen niiden sisältämiä valheellisuuden muotoja sekä käsitelen näiden valheiden eettistä kestävyyttä edellä erottelemieni *prima facie* -perusteiden valossa.

Suomen hallituksen viestintää koronaepidemian hallintaan liittyvistä toimenpiteistä sekä niiden oikeudellisesta pohjasta on kritisoitu. Erityisen ongelmallisena ja tietoisesti harhaanjohtavana on pidetty hallituksen viestintää matkustamista koskevista rajoitteista (Heinikoski & Hyttinen 2020; Vuorelma & Rydenfelt 2020; Saarikivi 2020).¹⁶ Sisäministeri Maria Ohisalo totesi tiedotustilaisuudessa 17.3.2020 hallituksen tekemästä päätöksestä palauttaa rajavalvonta EU:n sisärajoille seuraavasti: ”Rajavalvonnan osalta todella käyttöön astuvat erittäin tiukat rajoitteet. Ulkomaille ei nyt pidä matkustaa. Nyt toivon, että jokainen suomalainen ottaa tilanteen vakavasti. Ihmisten ei pidä matkustaa lainkaan ulkomaille tämän sulun ja poikkeusolon aikana”.¹⁷ Ohisalo jatkoi: ”Suomen kansalaiset ja vakituisesti Suomessa asuvat ihmiset saavat tottakai aina palata Suomeen. Suomessa olevat ulkomaiset matkailijat voivat myös poistua maasta. [...] Välttämätön työmatkaliikenne on edelleen mahdollista ja jatkuu EU:n sisärajoilla”. Perustuslaki kuitenkin

¹⁵ Valheellisuus on usein yhdistetty poliittisen viestinnän *strategisuuteen* – laajassa mielessä sen yhteyteen toimijoiden strategiaan tavoitteisiin ja päämääriin. Toisaalta viestinnän strategisuudesta ei seuraa, ettei eettisiä näkökohtia oteta siinä huomioon tai että viestintä olisi lähtökohtaisesti eettisesti kyseenalaista (Juholin & Rydenfelt 2020).

¹⁶ Itse rajoitustoimiin liittyvistä eettisistä kysymyksistä käytiin keväällä 2020 vilkasta filosofista keskustelua (Häyry 2020; 2020a), ja pandemian seurauksia etiikan näkökulmasta on arvioitu tätäkin laajemmin (Rydenfelt 2021a).

¹⁷ Hallituksen tiedotustilaisuus 17.3.2020. Saatavilla verkossa osoitteessa <https://www.youtube.com/watch?v=dVZLvt5GSbY>. Juuri Ohisalons vastuuministerinä esittämä väite on otettu tässä esimerkiksi osin siksi, että myös Heinikoski ja Hyttinen (2020) käsittelevät sitä.

takaa Suomen kansalaisille oikeuden poistua maasta ilman erityisiä perusteita.

Edellä esitettyjen valheellisuuden muotojen määritelmät kytkeytyvät väitteen esittäjän uskomuksiin ja tarkoituksiin. Yksittäisten väitteiden arviointi niiden valossa edellyttää aina tulkintaa siitä, mitä väitteen esittäjä on tilanteessa uskonut ja millaisen käsityksen tämä on pyrkinyt muodostamaan yleisössään. Matkustusrajoituksia koskevassa tiedotustilaisuudessa ministrit ja johtavat virkamiehet eivät esittäneet *suoria* valheita rajoitusten tai eristäytymisen suhteen. Kukaan heistä ei suoraan todennut esimerkiksi, etteivät Suomen kansalaiset *saa* poistua maasta tai tulla maahan. On kuitenkin vaikea kuvitella, ettei hallituksen viestinnän tarkoitus ollut antaa yleisölle se käsitys, ettei maasta ollut luvallista poistua. Hallituksen viestintä antoi kontekstissaan ymmärtää, että vapaa liikkuminen toisiin maihin oli kiellettyä. Ministeri totesi, että voimaan astuvat ”erittäin tiukat rajoitteet”, jotka heti perään kytkettiin matkustamiseen ulkomaille. Matkustamisen mahdollisuus rajattiin selkeästi ”välttämättömään työmatkaliikenteeseen”, Suomen kansalaisten ja maassa asuvien paluuseen sekä ulkomaalaisten paluuseen lähtömaihinsa. Kertomatta jätettiin se kontekstin kannalta olennainen tosiasia, että Suomen kansalaisella on perustuslain takaama oikeus lähteä maasta ja palata. Esityksen sanamuoto ei sekään ole lipsahdus tai erehdys esimerkiksi vastauksena ennakoimattomaan kysymykseen, vaan tarkkaan harkittu tapa esittää juuri kyseiselle tiedotustilaisuudelle keskeinen sanoma. Suositukset esitettiin ikään kuin ne olisivat *velvoitteita*, mikä antoi yleisölle käsityksen lainvoimaisesta pakosta. Hallituksen ja johtavien virkamiesten on täytynyt tietää, ettei tällaista lainvoimaista kieltoa ole asetettu ja että kielto olisi peräti perustuslain vastainen.

Edellä esitetyn valossa viestintää voi pitää valheellisena: se sisältää sekä epäsuoraa valehtelua että valehtelua pois jättämisellä. Viestintä ei sisältänyt suoraa valehtelua. Kontekstissaan sen voi tulkita pyrkineen antamaan yleisölle matkustamista koskevista rajoituksista käsitys, joka ei vastannut sitä, mikä hal-

lituksella täytyi olla tiedossaan, esittämällä sinänsä totuudenmukaisia sekä jättämällä kontekstissa merkityksellisiä väitteitä esittämättä. Julkisessa keskustelussa ja tutkijoiden puheenvuoroissa hallituksen viestintää kuvattiinkin kansalaisten ”hämäämiseksi” (Heinikoski & Hyttinen 2020).

Jos edellä esitetty tulkinta hallituksen viestinnän pyrkimyksistä ja sisällöistä ja näin sen valheellisuudesta pitää paikkansa, mitä tästä viestinnästä voidaan ajatella edellä eriteltyjen *prima facie* -perusteiden näkökulmista? Voidaan perustellusti arvella, että hallituksen viestinnän tarkoitus on ollut pyrkiä tartuntojen minimoimiseen ja tätä kautta hyvään. Epidemiatilanteessa jokaisella kontaktin tai matkustamisen välttämällä voi olla merkittäviä kerrannaisvaikutuksia sairastuneiden määrässä. Saira Heinikoski ja Tatu Hyttinen (2020) esittävätkin, että tällainen kansalaisten ”hämääminen” olisi oikein utilitaristisesta (seurausetiikan) näkökulmasta, siinä missä velvollisuusetiikan lähtökohdista se olisi väärin. Kuten edellä näimme, valehtelun sallimisen perusteena voivatkin olla lähinnä sen hyvät seuraukset. Mutta kuten edellä myös näimme, seuraus- ja velvollisuusetiikan näkökulmat eivät väistämättä asetu tällä tavoin vastakkain. Hallituksen viestintä näyttäisi olevan eettisesti väärin molempien lähestymistapojen *prima facie* -perusteiden näkökulmasta.

Viestintä koronavirusepidemian rajoittamiseksi annettujen suositusten luonteesta on tilanne, jossa konstitutiiviset *prima facie* -perusteet ovat varsin ilmeisesti läsnä. Valtioneuvoston ja keskeisten virkamiesten väitteet on esitetty yhteistoiminnan ja yhteiskunnallisten sopimusten perustana toimivassa käytännössä. Tässä tapauksessa väitteiden sisältö lisäksi ulottuu aina perustuslain takaamiin vapauksiin sekä ihmisoikeuksiin (Häyry 2020, 3–4; ks. Häyry 2020a). Vaikka yksittäinen valhe ei näitä käytäntöjä romuttaisikaan, velvollisuusetiikan konstitutiivisen *prima facie* -perustelun näkökulmasta valehtelun salliminen yleisesti tällaisessa kontekstissa tekisi yhteiskunnallisen sopimisen ja päätöksenteon mahdottomaksi. Seurausetiikan konstitutiivisen *prima facie* -perustelun näkökulmasta taas arviotavaksi tulee se, johtaisiko valehtelun salliminen tässä kon-

tekstissä epäluottamukseen ja sen kautta myös muihin haitallisiin seurauksiin. Viestinnän seurauksia on aina vaikea arvioida, mutta on uskottavaa, että valheen salliminen näin keskeisessä yhteydessä voisi synnyttää merkittävän luottamuspulan hallituksen viestintään ja poliitikkojen ja virkamiesten viestintään ylipäätään. Tällaisella luottamuspulalla olisi puolestaan varsin todennäköisesti merkittäviä huonoja seurauksia. On arvioitu, että tällaisia seurauksia voidaan kokea jo käynnissä olevan pandemian aikana. Esimerkiksi hallituksen asettaessa seuraavia uusia rajoitteita niiden oikeudellisesta asemasta voi syntyä epäilyksiä ja epäselvyyksiä: rajoituksista voi valehdella ehkä vain kerran (Häyry 2020b, 7–8; ks. Häyry 2020c).

Myös liberalistiset *prima facie* -perusteet ovat läsnä rajoitustoimista viestimisessä. Velvollisuusetiikan näkökulmasta erehdyttämällä toisia valehtelu rikkoo toisten vapautta valita omat toimintatapansa ja päämääränsä. Näin on aivan erityisesti koronavirusepidemiaa koskevien rajoitustoimien kohdalla: valehtelu rajoitustoimista erehdyttää yleisöä juuri siitä, mikä toiminta on heille sallittua ja kiellettyä. Kuten edellä näimme, tämä peruste voi tulla kumotuksi, kun toimijaa ei voida pitää rationaalisenä tai kun hän on antanut tai antaisi suostumuksensa tulla valehtelun kohteeksi. Yksittäisen ihmisen kohdalla voimmekin joskus perustellusti vedota tällaisiin näkökohtiin. Julkisessa keskustelussa on hieman samaan tapaan esitetty, että valehtelu rajoitusten viestinnässä voisi olla tarpeellista, koska kansalaiset eivät itse hahmota oma etuaan. On kuitenkin mahdotonta pitää koko kansaa tai edes suurta osaa kansalaisista epärationaalisenä tai valmiina antamaan suostumuksensa valehtelun kohteeksi joutumiselle niin, että velvollisuusetiikan näkökulman liberalistinen peruste kumoutuisi.

Seurausetiikan näkökulman tarjoama liberalistinen peruste taas kytkeytyy haittaan, joka seuraa siitä, kun valehtelu estää meitä tuntemasta totuuksia. Matkustamista koskevan viestinnän vaikutuksia – sekä myönteisiä että kielteisiä – on ilmeisen vaikea arvioida varsinkaan tässä vaiheessa. Valehtelun puolesta puhuu seurausetiikan näkökulmasta sen mahdollisesti tuottama tai sillä tavoiteltu hyvä, kuten sen ansiosta vältetyt

sairastumiset ja jopa kuolemat. Toisaalta arvion kohteena olevalla viestinnällä on ollut epäilemättä myös kielteisiä ja huonoja seurauksia. Esimerkiksi velvoittavina rajoituksina esitettyjen suositusten vuoksi monet eivät ole päässeet tapaamaan läheisiään tai jatkamaan taloudellista toimintaansa. Tätä vielä laajemmin valheella voi olla seurauksia demokraattiselle päätöksenteolle, jonka etuna on usein pidetty tehtyjen päätösten tiedollista valistuneisuutta sekä yleistä hyväksyttävyyttä (Rydenfelt 2011; 2019a; 2019b). Valehtelu keskeisten päätösten sisällöstä tekee tämän demokratian mahdollisen hyödyn tyhjäksi. Seurausetiikan liberalistinen peruste ei sekään yksiselitteisesti kumoudu, sillä viestintä ei ole haitallisilta seurauksiltaan merkityksetön tai vähäinen. Jokainen neljästä *prima facie* -perusteesta on näin läsnä rajoituksia koskevassa valheellisessä viestinnässä. Näiden perustelujen näkökulmista edellä esitetyn tulkinnan mukaista valehtelua rajoitustoimista on vaikea puolustaa.

Toinen paljon huomiota herättänyt viranomais- ja poliittisen viestinnän tapausten sarja liittyi Suomen varautumiseen pandemian olosuhteisiin. Vielä maaliskuuhun taitteessa johtavat poliitikot ja virkamiehet pyrkivät vakuuttamaan Suomen varautumisen olevan hyvällä tolalla. Mediassa kuitenkin kannettiin huolta suojavarusteiden, erityisesti kasvomaskien riittävyydestä jo pelkästään terveydenhuollon tarpeisiin. Sosiaali- ja terveysministeriön ylijohtaja Päivi Sillanaukee kertoi Ylen A-studiossa 23.3.2020, että huoltovarmuuskeskuksen varmuusvarastot on avattu terveydenhuollon käyttöön. Sillanaukee kuvasi tilannetta näin: ”Jos lukumäärissä katsotaan, niin miljoonia kirurgisia maskeja, suojaimia ja sitten satojatuhansia hengityssuojaimia on nyt käytössä meidän kenttäämme varten. Eivät ne tule loppumaan”.¹⁸ Suomen valmistautumisesta kirjoitti laajan artikkelin myös The New York Times: ”Suomi, ’pohjoismaiden valmistujakansakunta’, ei maskeista huolehdi” (5.4.2020).¹⁹

¹⁸ <https://areena.yle.fi/1-50331012>

¹⁹ ”Finland, ‘Prepper Nation of the Nordics,’ Isn’t Worried About Masks” <https://www.nytimes.com/2020/04/05/world/europe/coronavirus-finland-masks.html>

Sosiaali- ja terveysministeri Aino-Kaisa Pekonen puolestaan vakuutti Ylen A-studiossa 7.4.2020, että vaikka Suomi liittyi EU:n suojavarusteita koskevia yhteishankintojen sopimukseen vasta myöhään, maa on mukana tuolloin toteutumisillaan olleessa yhteishankinnassa: Suomi ehtii ”hyvin mukaan tähän EU:n yhteishankintaan”.²⁰ Ilo onnistuneesta varautumisesta ei kestänyt kauan. Jo 8.4.2020 Suomen Kuvalehti paljasti, että huoltovarmuuskeskus oli tehnyt maskikauppoja ulosottoon joutuneiden ja talousrikoksista tuomittujen toimijoiden kanssa.²¹ Kävi ilmi, että huoltovarmuuskeskuksen varastot avautuessaan riittivät todellisuudessa vain muutaman päivän tarpeisiin, ja osa varusteista oli vanhentuneita.²² Kun maskien ja muiden suojavarusteiden riittävyys aiheutti jo syvää huolta, Ilta-Sanomat kirjoitti 18.4.2020, että ministerin väitteiden vastaisesti Suomi oli viivytellyt päätöstä osallistua EU:n yhteishankintasopimukseen niin pitkään, ettei se ehtinyt mukaan ensimmäiseen varusteiden hankintakierrokseen.²³

Molemmat tapaukset ovat poikkeuksellisia virkamies- ja poliittisessa viestinnässä: väitteet osoittautuivat selkeästi epätoivoksi. Maskeista syntyi nopeasti pulaa, eikä Suomi päässyt mukaan EU:n yhteishankintaan. Sekä asemansa että kontekstin – Suomen varautumista koskevan keskustelun ja haastattelun – puolesta molemmat puhujat olivat asemassa, jossa heidän olisi pitänyt tietää asioiden todellinen laita ennen tällaisten väitteiden esittämistä. Miten johtavassa asemassa toimivat henkilöt esittävät väitteitä, jotka vaikuttavat suorilta valheilta?

Olisi tietysti mahdollista tulkita, että puhujat todella uskoivat siihen, mitä sanoivat. Yksi vaihtoehto on, että puhujat olisivat saaneet muualta virheellistä informaatiota, jota päätyivät

²⁰ <https://areena.yle.fi/1-50330875>

²¹ <https://suomenkuvalehti.fi/jutut/kotimaa/valtio-osti-kiinalaiset-hengityssuojat-ulosottovelkaiselta-liikemiehelta-tiina-jylha-sanoomiljoonakaupan-kuuluneen-itselleen/>

²² Helsingin Sanomat 10.4.2020 <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006471539.html>

²³ <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000006478920.html>

haastattelussa toistamaan. Tämä vaihtoehto ei vaikuta uskottavalta. Myöhemmässä haastattelussa ylijohtaja Sillanaukee selitti arvioidensa epäonnistumista muuttuneilla maskikäytännöillä, joita hän ei ollut ottanut huomioon.²⁴ Kyse ei siis ollut muualta tulleesta virheellisestä informaatiosta. Ministeri Pekonen puolestaan selitti puheitaan ilmoittamalla, että ministeriössä on tapahtunut ”tietokatkos”.²⁵ Pekonen selvensi edelleen rooliaan asiassa Twitterissä 26.4.2020: ”Varusteiden hankinta on eri asia kuin sopimukseen liittyminen. EU-hankintojen aikataulua ei esitelty minulle tai kabinetilleni, koska ne eivät ministeriössä kuulu toimialaani. Tietojeni pohjalta minulla ei ollut syytä olettaa, etteikö Suomi ehtisi mukaan yhteishankintoihin”.²⁶ Ministerin oman kertoman mukaan vaikuttaa siltä, ettei hän ole ollut siinä määrin tietoinen EU-hankintojen aikatauluista, että olisi tietojensa pohjalta kyennyt esittämään yksiselitteistä arvioita Suomen roolista niissä. Vaihtoehtoisesti molemmissa tapauksissa kyse voisi olla itsepetokseen perustuvasta epärehellisyydestä. Olisiko mahdollista, että ylijohtaja ja ministeri olivat vakuuttaneet itsensä uskomaan sen, mitä sanoivat? Tätä vaihtoehtoa on tyypillisen vaikea sulkea pois, mutta se vaikuttaa ongelmalliselta. Olisivatko ylijohtaja tai ministeri todella voineet *uskoa* sanomaansa, jos he eivät olleet varmistaneet väitteidensä paikkansapitävyyttä etukäteen? On vaikea välttää tulkintaa, että näissäkin esimerkeissä on kyse valehtelusta.

Jos tämä tulkinta pitää paikkansa, mitä tämän viestinnän oikeudesta ja vääryydestä pitäisi ajatella? On vaikea nähdä, mitä hyvää valehtelulla saavutettiin tai pyrittiin saavuttamaan. Yleisölle siitä tuskin seurasi mitään hyvää, eikä pahaa vältetty. Miltei ainoa hyvä, joka valheesta seuraa, on puhujan oma etu: yleisölle välittyy (ainakin hetkellisesti) käsitys, että hän on tehtävänsä tasalla. Edelleen valheessa näyttäisivät jälleen toteutuvan

²⁴ Helsingin Sanomat 11.4.2020 <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000006472275.html>

²⁵ Yle 20.4.2020 <https://yle.fi/uutiset/3-11314664>

²⁶ <https://twitter.com/akpekonen/status/1254441023641714688>

kaikki sitä vastaan puhuvat *prima facie* -perusteet. Sekä velvollisuus- että seurausetiikan konstitutiivinen peruste on jälleen ilmiselvästi olemassa: kyse on kontekstista, jossa valehtelua olisi vaikea sallia horjuttamatta koko väittämisen käytäntöä sekä luottamusta viranomaisten ja johtavien poliitikkojen kertomaan. Samoin velvollisuusetiikan liberalistinen peruste on tässäkin tapauksessa paikallaan. Vaikka varautumista koskevien tietojen merkitys ei liene yhtä suuri kuin esimerkiksi matkustamista koskevien rajoitteiden, ne eivät olleet myöskään merkityksettömiä kansalaisten päätöksenteon ja toiminnan suhteen esimerkiksi arvioidessa johtavien viranomaisten ja poliitikkojen toimintaa.

Edellä esitettyjen *prima facie* -perusteiden pohjalta hallituksen ja keskeisten viranomaisten hyvää tarkoittavaksi valehteluksi tulkittava viestintä osoittautuu näin eettisesti varsin ongelmalliseksi. Yhteiskunnan keskeisten päätöksentekijöiden kohdalla korostuneelle vaatimukselle totuudenmukaisuudesta ja rehellisyydestä on vankat perusteensa. Poikkeuksellisten olosuhteiden vallitessa on kuitenkin esiintynyt paljon viestintää, jonka rehellisyys on epäselvää. Tätä kirjoittaessa (10.8.2020) perhe- ja peruspalveluministeri Krista Kiuru ilmoitti valtioneuvoston tiedotustilaisuudessa 14 vuorokauden ”pakkokaranteeneista”, jotka pannaan toimeen jokaiselle korkean sairastumisriskin maasta Suomeen tulevalle. Kiuru totesi: “[...] olemme tänään tulleet omassa hallintokunnassani siihen päätökseen, että jatkossa tartuntatautiviranomaiset määräävät tartuntatautilain mukaisen karanteenin kaikille riskimaista tuleville. Tämä päätös on kova. Ymmärrän hyvin, että me olemme ottaneet kovat piippuun”.²⁷ On kuitenkin perin epäselvää, voiko ministeriö velvoittaa terveysviranomaisena toimivia lääkäreitä määräämään ihmisiä joukoittain karanteeniin pelkästään toisen maan epidemiatilanteen nojalla – sekä onko päätetty toimintamalli, joka edellyttäne terveysviranomaisen henkilökohtaisesti teke-

²⁷ Valtioneuvoston tiedotustilaisuus 10.8.2020, <https://www.youtube.com/watch?v=bIREzvdJWxQ>

mää päätöstä, käytännössä toteutettavissa. Tulevat päivät ja viikot osoittavat, mistä tässä viestinnässä on kyse. Vaikuttaa mahdolliselta, että viestintä on perimmiltään erehdyttämistä, jonka tarkoitus on saada kansalaiset harkitsemaan matkustamista uudelleen mahdollisten hankaluuksien pelossa tai mahdollisesti myös kasvattaa poliittista suosiota näennäisellä jämäkkyydellä.

5. Lopuksi

Vuodesta 2016 alkaen puhe totuudenjälkeisestä ajasta on voimistunut. Taustalla vaikuttava perussyy lienee mediateknologian muutos ja sen vapaa käyttö demokraattisissa yhteiskunnissa. Julkisen keskustelun ”portinvartijoiden” menetettyä yksinoikeutensa tuottaa mediasisältöjä laajalle yleisölle monenlaiset ja toisistaan poikkeavat näkökulmat ovat tulleet esille. Tiedontuotannon ja -välityksen instituutiot ovat samasta syystä ajautuneet kärkevänkin kritiikin kohteeksi (Rydenfelt 2019c; Rydenfelt 2021). Laajentunut viestintäympäristö on kasvattanut mahdollisuuksia sekä tarkoituksellisen disinformaation että vilpittömässä mielessä esitetyn misinformaation levittämiseen erityisesti siellä, missä tiedonvälitys on vapaata. Edelleen siinä missä aiemmin demokraattisen yhteiskunnan etuna ja jopa tarkoituksena pidettiin konsensusien muodostumista (Rydenfelt 2013; Rydenfelt 2019b), algoritmien jäsentämä sosiaalinen media näyttää eri tavoin ruokkivan poliittista polarisatiota. Olemmeko muuttuneet välinpitämättömiksi totuuden ja totuudenmukaisuuden suhteen?

Edellä esimerkeissä kuvattu ja valheellisena tai erehdyttävänä pidetty johtavien kotimaisten poliitikkojen ja viranomaisien viestintä ei näytä johtaneen poliittisesti merkittäviin seurauksiin tai kannatuslaskuun. Voi kuitenkin olla, että kriisimielialan vähentyessä kansalaiset eivät ole yhtä valmiita antamaan anteeksi tällaista toimintaa. Ylipäätään on vaikeaa sanoa, onko valheiden osuus kaikesta viestinnästä kasvanut. Frankfurt (2005, 62) huomautti, että paskapuhetta näyttää olevan aiempaa enemmän, mutta niin on myös kaikkea viestintää. Osittain puhe

totuudenjälkeisestä ajasta lienee merkki, että politiikan, tutkimuksen ja journalismin eliitit tulivat tuskallisen tietoiseksi, kuinka monet eivät jaa näiden näkemyksiä järkevistä poliittisista päätöksistä ja niiden oikeuttamisen tavoista (Rydenfelt 2019c; ks. Vuorelma 2017). Toisaalta voi olla, että totuuden ja tiedon osuus informaatiotulvasta on suhteessa pienentynyt, ja merkittävä osa verkossa jaettavasta informaatiosta on tahallisesti epätotta, kuten Ilkka Niiniluoto (2019) on taannoin esittänyt. Edelleen edellä kuvattu *ekplisiittinen* paskapuhe näyttää jossakin määrin yleistyneen. Kuten edellä arveltiin, esimerkiksi presidentti Trumpin kannattajat eivät välttämättä edes odota kuulevansa presidentin suusta ”totuutta” - väitteitä, jotka (edes Trumpin mielestä) pitäisivät paikkansa. Vaikka kyse ei olisi varsinaisesti valehtelusta tai valheellisesta toiminnasta, jossa yleisöä pyritään erehdyttämään, tällaisen ilmiön leviäminen poliittisessa keskustelussa kaventaa poliittisen viestinnän käytäntöjä, joissa voimme enää ylipäättään *syyttää* puhujaa valheellisuudesta.

Edellä esitetyt huomiot valheellisen toiminnan ja erehdyttämisen muodoista, valehtelemisen eettiseen vääryydestä ja sallittavuudesta sekä poliitikkojen ja johtavien virkamiesten valheellisesta toiminnasta koronakriisin aikana tuskin ovat viimeinen sana näitä kysymyksiä koskevassa filosofisessa, yhteiskuntatieteellisessä ja yhteiskunnallisessa debatissa. Ne kuitenkin toivottavasti auttavat hahmottamaan käsillä olevia ja tulevia ilmiöitä, erottamaan niiden sisältämiä valehtelun ja erehdyttämisen muotoja sekä arvioimaan yksittäisiä valheita etiikan näkökulmasta.²⁸

Helsingin yliopisto

²⁸ Keskusteluista ja kommentteista kiitän Matti Häyryä, Elisa Juholinia sekä Sami Pihlströmiä.

Kirjallisuus

- Carson, Thomas L. (2010) *Lying and Deception. Theory and Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- Chisholm, Roderick M. ja Feehan, Thomas D. (1977) "The Intent to Deceive", *Journal of Philosophy* 74, 143–159.
- Frankfurt, Harry G. (2005) *On Bullshit*. Princeton: Princeton University Press.
- Heinikoski, Saila ja Hyttinen, Tatu (2020) "Jokaisella on oikeus lähteä maasta - Voiko kansalaisten hämääminen olla oikeutettua?", *Politiikasta.fi*, 9.6.2020. <<https://politiikasta.fi/jokaisella-on-oikeus-lahtea-maasta-voiko-kansalaisten-hamaaminen-olla-oikeutettua/>>.
- Häyry, Matti (1994) *Liberal Utilitarianism and Applied Ethics*. Lontoo: Routledge.
- Häyry, Matti (2001) *Mahdollisimman monen onnellisuus. Utilitarismin historia, teoria ja sovellukset*. Helsinki: WSOY.
- Häyry, Matti (2020) "The COVID-19 pandemic: A month of bioethics in Finland", *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 1–9. Doi:10.1017/S0963180120000432.
- Häyry, Matti (2020a) "COVID-19 -pandemia: kuukausi bioetiikkaa Suomessa", *Etiikka.fi*. <<https://etiikka.fi/bioetiikka/covid-19-pandemia-kuukausi-bioetiikka-suomessa/>>. (10.8.2020)
- Häyry, Matti (2020b) "The COVID-19 pandemic: Healthcare crisis leadership as ethics communication", *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, 1–14. Doi:10.1017/S0963180120000444.
- Häyry, Matti (2020c) "COVID-19-pandemia: Kriisijohtajuus voisi olla etiikkaviestintää", *Etiikka.fi*. <<https://etiikka.fi/covid-19-pandemia-kriisijohtajuus-voisi-olla-etiikkaviestintaa/>>. (10.8.2020)
- Isenberg, Arnold (1973) "Deontology and the Ethics of Lying", *Philosophy and Phenomenological Research* 24(4), 463–480.
- Juholin, Elisa ja Rydenfelt, Henrik (2020) "Strateginen viestintä ja organisaation strategia - Mihin viestinnällä pyritään?", *Media & viestintä* 43(1), 79–99.
- Kannisto, Toni (2007) "Kant: etiikka", *Logos-ensyklopedia*, toim. S. Tirkkonen. Eurooppalaisen filosofian seura ry. <<https://filosofia.fi/node/2426>> (20.11.2020).
- Kant, Immanuel (1996) *The Metaphysics of Morals*. Muokattu laitos. L.Denis (toim.), Mary Gregor (käänt.). Cambridge: Cambridge University Press. Viitattu Akademie-edition sivunumeroin.

- Kant, Immanuel (1998) *Groundwork of the Metaphysics of Morals*. M.Gregor (toim., käänt.). Cambridge: Cambridge University Press. Viitattu Akademie-edition sivunumeroin.
- Korsgaard, Christine (1996) *Creating the Kingdom of Ends*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mill, John Stuart (1863) *Utilitarianism*. Lontoo: Parker, Son and Bourn.
- Niiniluoto, Ilkka (2019) "Kuka hukkasi totuuden?", *Tieteessä tapahtuu* 2/2019, 9–15.
- Peirce, Charles S. (1877) "The Fixation of Belief" teoksessa N. Houser ja C. Kloesel (toim.), *The Essential Peirce*, vol. I. Bloomington: Indiana University Press, 109–123.
- Price, Huw (2003) "Truth as Convenient Friction", *The Journal of Philosophy* 100 (4), 167–190.
- Ross, William David (1930) *The Right and the Good*. Oxford: Oxford University Press.
- Rydenfelt, Henrik (2010) "Filosofia normatiivisena tieteenä" teoksessa H. Rydenfelt ja H. A. Koskinen (toim.), *Mitä on filosofia?* Helsinki: Gaudeamus, 46–59.
- Rydenfelt, Henrik (2011) "Epistemic Norms and Democracy", *Metaphilosophy* 42.5, 572–588.
- Rydenfelt, Henrik (2013) "Constructivist Problems, Realist Solutions" teoksessa J. Kegley ja K. Skowronski (toim.), *Persuasion and Compulsion in Democracy*. Lanham: Lexington Books, 153–169.
- Rydenfelt, Henrik (2013a) "Sensitive Truths and Sceptical Doubt" teoksessa H. Rydenfelt ja S. Pihlström (toim.), *William James on Religion*. Lontoo: Palgrave Macmillan, 128–144.
- Rydenfelt, Henrik (2015) "Emotional Interpretants and Ethical Inquiry", *Sign System Studies* 43 (4), 501–513.
- Rydenfelt, Henrik (2015a) "Pragmatism, Objectivity and Normative Science" teoksessa U. Zackariasson (toim.), *Action, Belief and Inquiry: Pragmatist Perspectives on Science, Society and Religion*. Helsinki: Nordic Pragmatism Network, 69–93.
- Rydenfelt, Henrik (2016) "Blogimediati ja bloggaamisen etiikka", *Media & viestintä* 3/2016, 209–224.
- Rydenfelt, Henrik (2017) "Habits, Purposes and Pragmatism" teoksessa M. Švantner ja V. Gvoždiak (toim.), *How to Make Our Signs Clear: C. S. Peirce and Semiotics*. Leiden: Brill, 21–35.
- Rydenfelt, Henrik (2019) "Realism without Representationalism", *Synthese*, 1–18. Doi: 10.1007/s11229-019-02251-4.

- Rydenfelt, Henrik (2019a) "Democracy and Moral Inquiry: Problems of the Methodological Argument", *Transactions of the Charles S. Peirce Society* 55 (2), 254–272.
- Rydenfelt, Henrik (2019b) "Pragmatism, Social Inquiry and the Method of Deocracy" teoksessa K. Holma ja T. Kontinen (toim.), *Practices of Citizenship in East Africa: Perspectives from Philosophical Pragmatism*. Lontoo: Routledge, 29–43
- Rydenfelt, Henrik (2019c) "Totuudenjälkeisen jäljillä", *niin & näin* 3/2019, 136–139.
- Rydenfelt, Henrik (2021) "Recent Problems of the Public" teoksessa Festl, M. (toim.), *Pragmatism and Social Philosophy*. Lontoo: Routledge, tulossa.
- Rydenfelt, Henrik (2021a) "From justice to the good? Liberal utilitarianism, climate change and the coronavirus crisis", *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics* 30, tulossa.
- Rydenfelt, Henrik ja Juholin, Elisa (2016) "Hyvä viestintä, parempi viestintäkulttuuri", *Procommma Academic* 2016, 12–27.
- Räikkä, Juha (2006) "Itsepetos ja valehtelu", *Tieteessä tapahtuu* 4/2006, 20–24.
- Saarikivi, Janne (2020) "Hallitus ja media ovat luoneet kuvaa kovista poikkeustoimista epämääräisellä kielenkäytöllä". <<https://www.facebook.com/notes/janne-saarikivi/hallitus-ja-media-ovat-luoneet-kuvaa-kovista-poikkeustoimista-ep%C3%A4m%C3%A4r%C3%A4isell%C3%A4-kielenk%C3%A4yt%C3%A4ll%C3%A4>> (10.8.2020)
- Searle, John (1969) *Speech Acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Stokke, Andreas (2013) "Lying and Asserting", *Journal of Philosophy* 110(1), 33–60.
- Tilli, Jouni (2017) "Valehtelu ja totuudenjälkeinen retoriikka eduskunnassa" teoksessa P.-E. Korvela ja J. Vuorelma (toim.), *Puhun niin totta kuin osaan. Poliittikkaa faktojen jälkeen*. Jyväskylä: Docendo, 127–148
- Varden, Helga (2010) "Kant and Lying to the Murderer at the Door... One More Time: Kant's Legal Philosophy and Lies to Murderers and Nazis", *Journal of Social Philosophy* 41 (4), 403–421.
- Vuorelma, Johanna (2017) "Totuudenjälkeinen aika länsimaisena raptiotarinana" teoksessa P.-E. Korvela ja J. Vuorelma (toim.), *Puhun niin totta kuin osaan. Poliittikkaa faktojen jälkeen*. Jyväskylä: Docendo, 25–44.

Vuorelma, Johanna ja Rydenfelt, Henrik (2020) "Uusi normaali: vakiintuuko moukarivalta?", *Etiikka.fi*. <<https://etiikka.fi/uusi-normaali-vakiintuuko-moukarivalta/>> (10.8.2020)

von Wright, Georg Henrik (1963) *Norm and Action*. Lontoo: Routledge ja Kegan Paul.